

Metodologické problémy teoretického výzkumu společenského rozvoje v marxisticko-leninské a současné buržoazní sociologii

Na počest šedesátého výročí Velké říjnové socialistické revoluce uspořádal Sociologický ústav Bulharské akademie věd spolu s Bulharskou sociologickou společností ve dnech 27.–30. září 1977 ve Varně Mezinárodní sociologické symposium na téma *Metodologické problémy teoretického výzkumu společenského rozvoje v marxisticko-leninské a současné buržoazní sociologii*.

Po čtyři dny zasedali v jednací síni Mezinárodního domu vědeckých pracovníků „Frédéric Joliot-Curie“ ve Varně vědečtí pracovníci ze 7 socialistických zemí (Bulharska, SSSR, NDR, Maďarska, Polska, Rumunska a ČSSR), aby společně prodiskutovali otázky společenské struktury a rozvoje socialistické společnosti.

Hlavní referát přednesl prof. Veličko Dobrijanov (BLR) na téma *Metodologické problémy teoretického sociologického výzkumu struktury a rozvoje společnosti*.

Následovalo celkem 22 referátů, a to:

O mechanismu realizace sociologických zákonů v socialistické společnosti (Živko Ošavkov, BLR),

Sociologická struktura a její operacionalizace (Minko Minkov, BLR),

Sociální struktura a její rozvoj jako proces reprodukce sociálních vztahů (František Charvát, ČSSR),

Problém rozvoje sociální struktury (M. Titma, SSSR),

Úspora, zachování a růst společenské práce (Zachari Stajkov, BLR),

Teoretická marxistická analýza pokroku a rozvoje současných společností pomocí metody sociálních ukazatelů (Jon Jordachel, RSR),

Proces symetrické diferenciacce – základ seberozvoje společenského systému (Stefan Dončev, BLR),

O kategorii „obraz života“ v systému historického materialismu (Werner Müller, NDR),

Dialektika společnosti: historická nebo funkcionální? (Ljubomir Vladimirov, BLR),

Tři koncepte společenského rozvoje: pozitivistická, subjektivistická a dialektická (Piotr Sztompka, PLR),

O genetickém a strukturálním přístupu v sociálním prognózování (Pál Tamás, MLR),

Funkcionalistický evolucionismus a problémy poznání společenského rozvoje (Nikolaj Genov, BLR),

O metodologii kritiky současné buržoazní sociologie (G. N. Vačnadze, SSSR),

Jednotný systém sociální informace (Živko Ošavkov, BLR),

Základní rysy a úrovně společenské determinace socialistické osobnosti (Albrecht Kretschmar, NDR),

Některé otázky systémového přístupu při zkoumání sociální struktury v marxistické a buržoazní sociologii (Antal Böhm, MLR),

Sociálně třídní struktura jako faktor a kritérium společenského rozvoje (Christo Dimitrov, BLR),

Sociologický význam sociální struktury (Petko Simeonov, BLR),

Sociologická struktura ve světle sociálního rozvoje (Todor Petev, BLR),

Principy změn v osobnostní struktuře socialistické společnosti (Georgi Fotev, BLR),

Problémy společenského rozvoje v koncepci průmyslové společnosti v interpretaci Raymonda Arona (Minka Račeva, BLR).

Všechny referáty byly podnětem k plodné diskusi a výměně názorů.

Jeden den zasedání symposia byl věnován kulatému stolu sociologického časopisu *Sociologičeski problemi*, který vydává Sociologický ústav Bulharské akademie věd. Tématem jednání u kulatého stolu byly *hybné síly společenského rozvoje*. V živé diskusi vystoupila celá řada účastníků symposia (z ČSSR F. Charvát, ÚFS ČSAV, s příspěvkem *Metodologické principy stanovení hybných sil rozvoje společnosti*, V. Dubský, ÚFS ČSAV, s příspěvkem *Mládež jako hybná síla rozvoje společnosti* a L. Lišková, VŠE, Praha, s příspěvkem *Význam výzkumu sociálního klimatu a veřejného mínění z hlediska zkoumání hybných sil rozvoje společnosti*).

Symposium ukázalo celou řadu problémů, které nejsou ještě zcela teoreticky vyřešeny, jako například otázka přístupu k sociální struktuře socialistické společnosti a existence tříd v této společnosti. V rámci sociologického přístupu ke struktuře společnosti bulharští sociologové razí termín „abstraktní sociologická struktura“ společnosti (termín populární v bulharské sociologické literatuře, jehož používání se vysvětluje jako nutné vzhledem k mnohoznačnosti termínu „sociální struktura“).

Velmi významné bylo zdůraznění nutnosti komplexního přístupu k sociologické teorii společnosti a potřebných sociálních informací pro zkoumání sociální struktury. Diskutovalo se také o otázce uspokojování potřeb v souvislosti s dalším rozvojem socialistické společnosti a o pesimismu a krizi západní sociologie.

Ze symposia bude vydán sborník a diskuse u kulatého stolu bude uveřejněna v bulharském sociologickém časopise *Sociologičeski problemi* (v ruštině).

Libuše Lišková

Výzkum vybraných aspektů životního způsobu učňovské mládeže

Součástí rozsáhlého výzkumu životního způsobu, o kterém byli čtenáři Sociologického časopisu podrobně informováni, bylo mimo jiné také sociologické šetření učňovské mládeže.(1) Cílem bylo získat konkrétní poznatky o některých stránkách života mládeže zařazené do profesionální přípravy na povolání převážně dělnického typu, a tím zároveň podklady pro možné zaměření politickovýchovného působení v dané oblasti. Multidimenzionální obsah pojmu životní způsob bylo nutné pro konkrétní výzkum operacionalizovat, i když to znamenalo určité zjednodušení. Autoři projektu se soustředili na čtyři specifické oblasti: životní a pracovní prostředí, hodnotovou orientaci, profesionální a spotřební aspirace, volný čas a způsoby jeho trávení.

Učňovská mládež, která byla předmětem našeho zájmu, má přesně vymezenou věkovou limitaci. Je dána nástupem do učňovského poměru po zakončení základního povinného školního vzdělání (tj. 15.–16. rok) a absolvováním závěrečných zkoušek. Délka učební přípravy se v našich podmínkách pohybuje mezi dvěma až pěti lety, přičemž pětileté obory jsou zakončeny maturitou. Nejčastější formou je v současné době tříletý učební poměr, to znamená, že skupina zahrnuje většinou mládež ve věku 15–18 let. S postupným zaváděním nového školského systému se bude věková hranice měnit.

V průběhu učebního poměru probíhá příprava na budoucí zařazení do pracovního procesu v dělnické profesi – tedy příprava lidského faktoru výrobních sil – ve formě teoretické a praktické výuky za částečné ekonomické aktivity připravovaných a s tím zároveň příprava na zařazení do dělnické třídy. Jde o období, které je maximálně otevřeno působení vnějších faktorů, a to faktorů s výrazným racionálním nábojem. Institucionalizace přípravy učňů v socialistickém systému, zejména pokud je soustředěna v odborných učilištích, vytváří předpoklady k organizovaným a cílevědomým zásahům ve prospěch formování socialistických hodnot a plného rozvoje osobnosti. Během učebního poměru si učňové osvojují manuální dovednosti a návyky, všeobecné a speciální vědomosti a společenskopolitické hodnoty, s kterými se potom začleňují do širších společenských vztahů. Odborný výcvik se od skutečné ekonomické aktivity liší řadou znaků; mladí lidé si v něm řízeně osvojují potřebné pracovní vlastnosti, spojují teoretické vědomosti a praktické schopnosti a zároveň jsou objektem systematického výchovného působení, a to nejen ve smyslu profesionální přípravy. Postavení v závodě je odlišné od ostatních pracovníků jak funkčním zařazením, tak stupněm odpovědnosti; nejsou za vykonanou práci většinou plně honorováni; v tom se odráží jejich zatím nízká nepřipravenost k plnému výkonu povolání. Ani společensko-politickou funkci neplní v plném rozsahu – ostatně ani nemohou, protože z větší části nejsou plnoletí – a do dělnické třídy jsou zařazení až po nástupu do řádného pracovního poměru.

Z odlišnosti postavení této skupiny mládeže v ekonomicko-politické struktuře vyplývají při srovnání s pracující a studentskou mládeží i odlišnosti v postojích, názorech, motivech jednání, zájmech a přáních. Nejde o rozdílnosti zásadního charakteru, ale projevují se v některých hodnotových orientacích i v životním způsobu.

Pro získání konkrétních dat o této mládeži jsme zvolili výběrové šetření v terénu s použitím dotazníku a nestandardizovaného rozhovoru. Omezené možnosti pracoviště, odkud byl výzkum veden, a široká škála variant v přípravě na povolání učebním poměrem(2) si vynutily záměrný výběr respondentů s předběžným stanovením kritérií, jimiž se staly druh učebního oboru, charakter lokality, způsob přípravy a velikost střediska přípravy.

První kritérium považujeme za nejvýznamnější a aplikovali jsme je na odvětví národního hospodářství tak, abychom získali čtyři skupiny učebních oborů, které jsou určující podle počtu učňů, podle důležitosti pro celkový charakter výroby v ČSR i s přihlédnutím k převaze chlapců nebo dívek v oboru. Do šetření bylo vybráno:

(1) Koordinátorem byl Výzkumný ústav životní úrovně Bratislava.

(2) V šestnácti skupinách podle odvětví ná-

rodního hospodářství se učňové připravují celkem na 292 povolání.